

MARADÉKOK BOLTJA

(Egy Visszavonuló levelei)

Kedves B.!

Bizonyára nem került el a figyelmedet, hogy „zörög a haraszt”; egyre gyakrabban vetődik fel várossá-nyilvánítási gyakorlatunk revíziójának szükségessége. S a harasztot már több felől fújja a szél, a Nagy Donátor (már mint a címadományozás területén), az Állam, illetve annak az ügyben érintett intézményei felől is. Nem csoda: ha felsorolom a következő településeket, Alsózsoltát, Ácsot, Biatorbágyot, Büköt, Kozármislenyt – vajon hol lehet az? –, Körösladányt, Maglódot, Mándokot, Törökbálintot, s megkérdem, mi a közös bennük, kevesen tippelnének arra, hogy városi rangjuk. Pedig ők kilencen a 2007-es befutók a városi rangért folytatott versenyfutásban. De a már célba ért társaik jó néhányának – mint pl. Albertirsa, Balkány, Cigánd, Csorvás, Emőd, Felsőzsolca, Füzesgyarmat, Hajdúsámson, Jánossomorja, Kaba, Kemece, Kisköre, Mindszent, Nyékládháza, Nyírlugos, Pálháza, Tiszacsege, Vésztő, Zalalövő és így tovább – „valódi város”-volta is meglehetősen diszkutábilis (gyér latinus műveltség). A kérdéskörben kevéssé járatosak persze feltehetik a kérdést: miért kételkedem (kételkedünk) egyes települések város voltában, ha egyszer jogszerűen jutottak a városi címhez, s így jogosan is élnek vele. Csakhogy a településeket nem jogi besorolásuk emeli várossá vagy „kárhóztatja” községi létre; ezt ma már az államigazgatási szakemberek is így gondolják. (Emlékszel még a jogász Madarász Tibor könyvére, amely már a hetvenes évek elején ezt az álláspontot képviselte?) A város ugyanis – Neked magyarázom? – a településekkel foglalkozó tudományágak¹ mára többé-kevésbé kikristályosodott véleménye szerint a településállományon belül kialakult földrajzi munkamegosztás terméke; e munkamegosztásban a központi szerepkört betöltő település, amelyben a városi alapfunkciók megfelelő mennyisége és sokfélesége tömörül. Olyan település tehát, ahol a lakosság nem mindennapi igényeit kielégítő intézmények, tevékenységek koncentrálnak. Településhálózati szerepénél, „hivatásánál” fogva tehát a város a csere, az érintkezés, a „találkozások” kitüntetett színtere a területi munkamegosztás által strukturált világban; természetesen nem csak az áruk cseréjének, hanem a tudás, az információ, az eszmék, kultúrák cseréjének is. A központi szerepkörre támaszkodva a város jelentős térszervező erővel rendelkezik, s gyakorta döntési, hatalmi központ. (Tudom persze, hogy manapság a lakosság által kialakított térpályák tágulása s diverzifikációja, így a települések térbeli fellazulása, egymásba olvadása – ingázás, agglomerálódás, szuburbanizáció, több település által használt rekreációs terek stb. –, egyes intézmények, tevékenységek hierarchikus rangjának gyors változása, korábban városinak tartott intézmények vidéki térségek-

ben való elterjedése nyomán egyre nehezebb „pontos” és vitathatatlan definíciót adni.) A fenti város-fogalomhoz csak két rövid, jelen levő tartalmát érintő kiegészítést teszek. Az egyik: az a megállapítás, hogy a város központi szerepkört betöltő település, nem jelenti azt, hogy mindenféle „térégi szerepkör” várossá tesz egy települést! (Azért kell ezt hangsúlyoznunk, mert az e kérdésben meglehetősen engedékeny önkormányzati törvény szinte egyetlen követelményt ír elő a városi rangért pályázó településeknek, a „térégi szerepet”.) Ugyanis elaprózott település-szerkezetű, aprófalvas területeken egy-egy község intézményei, a körjegyzőség, a háziorvos, állatorvos, a plébánia vagy parókia elláthatják a környező aprófalvakat is, ám ettől még nem válnak városokká. A „térégi szerep” Óriszentpéter, Pálháza, Zalalövő, Gönc vagy Szendrő esetében félrevezető! Másrészt az agglomerációk területén a közigazgatási határok összetartozó – legalábbis településtudományi értelmezés szerint összetartozó! – településrészeket különítenek el egymástól (a budapesti városhatáron kívül fekvő Budaörs legalább annyira szerves része a fővárosnak, mint a városhatáron belül fekvő Pestszentimre), következésképp önmagukban nem is ítélték meg. A Budapestet körülvevő kiterjedt város-gyűrű tulajdonképp egyetlen település közigazgatásilag elkülönített része, mely külön-külön kapta meg a városi rangot. (S ahol a mai gyakorlat szerint további „jogos” aspiránsok léphetnek elő, mint pl. Zsámbék, Piliscsaba, Budakalász stb.)

Visszatérve most már a „valódi városok” kérdésére: jómagam már vagy tucatnyi vizsgálatot végeztem a magyarországi városhierarchia meghatározására, a dualizmus korától napjainkig. Némiképp meglepő módon a városok száma alig változott a mai országterületen. Az echte városok száma 120–125 körül alakult, az ilyen-olyan szempontból hiányosaké 80–90 körüli. Vagyis – az olykor már vitatható – városok száma nem haladja meg a kétszázat. Ezzel szemben ma – 2008 elején – 298 városi rangú településünk van, s hol van még a vég? Vagyis kerekén száz városi rangú településünk legfeljebb „címzetes” város, ahogy Hajdú Zoltán szokta volt nevezni, „ceremoniális” város. („Fenn az ernyő, nincsen kas.”) Érthető tehát, ha sokan úgy vélik, eljött az ideje a „rendteremtésnek”. Melyek lehetnek ennek a módjai?

- Várossá kellene fejleszteni a jelenlegi „faluvárosokat”. Csakhogy ennek sem a lehetősége nem reális, másrészt – és ez az igazi ellenérv e megoldással kapcsolatban – szükség sincs ennyi valódi városra!
- Sürgősen le kellene állítani a várossá-nyilvánítási „boomot”, esetleg visszavenni a városi címet egynémely, erre „méltatlan” településtől.

A haraszt ezen utóbbi „megoldási lehetőség” körül zörög. Szó se róla, egy valamelyest is szigorúbb kritérium-rendszer kidolgozása és alkalmazása esetén szinte teljesen „be lehetne fagyasztani” a várossá-nyilvánítási folyamatot, hisz a magyar településhálózatban ma már alig akad olyan település – ha egyáltalán akad –, amely „valódi város” lenne a községek sorában. Csakhogy: rendkívül igazságtalan lenne egy ilyen lépés abból a szempontból, hogy a jelenlegi városi címmel rendelkezők jó néhányan sem felelnek meg a megszigorított követelményeknek. A visszautasított aspiránsok joggal mutogathatnának X és Y településre, melyek fürgébbek lévén

„városokká váltak” hasonló mutatók birtokában. Az meg elképzelhetetlen, hogy az államhatalom felvállalná a címre „méltatlan” települések visszaminősítését.

Nincs megoldás? – kérdezheted. Az alábbiakban a megoldás *néhány elemét* vázoló fel (megvallom, ezek közzététele miatt fogtam tollat), rögtön hozzátéve, hogy bevezetésük csak hosszabb távon képzelhető el, s mivel feltehetően az önkormányzati törvény s az önkormányzati gazdálkodás rendjének változtatását is igénylik, rögzös út vezetne alkalmazásukig.

Tehát:

- A várossá-nyilvánítási folyamatba – meg a városi rang birtoklásának „folyamatába” – be kell építeni *önszabályozó elemeket*. Ameddig a városi cím *csak* előnyökkel jár – a szocialistának nevezett érában sok előnnyel, ma szerényebb s inkább szimbolikus előnyökkel (már ha a magasabban megállapítható polgármesteri fizetéseket szimbolikus előnynek vesszük) –, addig aligha csökken az iránta érzett éhség. Ha a városi rang olyan követelményekkel, elvárásokkal, feladatokkal járna, amelyeket a településnek saját erejéből kell megoldania, mely feladatokat az állami költségvetés nem finanszíroz, melyek a lakosságra is terhetek rónak, meggondolandóvá válna a címért való jelentkezés. S ha a városi rangtól való visszalépés lehetősége is megteremtődne, ez a megoldás a jelenlegi városokat is lehetőségeik, teherbíró képességük számbavételére bírná, s esetleg a címről való lemondásra vezetne. Javaslatom nem eredményezne mérőben új megoldást. A polgári igazgatás kialakításakor, a kiegyezést követő években (ha nem Neked írnám levelem, most zárójelbe téve közölném: 1867) rendet vágtak a feudáliskori kusza jogrendben, a városok számát drasztikusan csökkentették, a városi cím viselése többletfeladatokat s többletterhet jelentett a település „közössége” számára, a kisebb teherbíró-képességű városok – a kb. 750 korábbi mezőváros többsége, de néhány egykori szabad királyi város is, mint pl. Libetbánya, Bakabánya, vagy a bányavárosi ranggal rendelkező Szomolnok, Svedlér, Németlipcse stb. – tömegestől mondtak le arról, hogy rendezett tanácsú városokká váljanak. A hajdú városok közül ezért lett csak Nánás, Böszörmény és Szoboszló várossá, Dorog, Hadház és Vámospércs nem, de Kunhegyes, Madaras, Kunszentmárton sem tartott igényt a városi címre. Az „önszabályozásra” példát szolgáltatnak azok a települések, amelyek a városi és községi cím vállalása között ingadoztak. Ólubló, a szepességi kisváros egy ideig ragaszkodott a címhez, ám 1891-ben „nem bírta tovább”, lemondott róla. Ám 1901-ben ismét „bejelentkezett” megkapta a rendezett tanácsú városi rangot s viselte 1911-ig. Akkor ismételten visszalépett. Aztán a „világesemények” véget vetettek kísérletezéseinek. Ólubló esete nem kivételes.
- A másik megoldás – kombinálható persze az előzővel is – a *városi rang differenciálása*. Ami persze ma is létezik, hisz háromféle városunk van: a főváros (a maga 23 önálló önkormányzatot képező kerületével), a megyei jogú városok (ifjú koromban mindössze négy volt belőlük, ma 24 vagy 25, mutatván, hogy e téren is van „mozgás”) és a többi város. Át lehetne gondolni s alakítani ezt a

tagolást, a „valódi városokat” külön kategóriába sorolni, ezeket „szigorú” követelményrendszer alapján kiválasztani, s fenntartani a „címzetes városok” kategóriáját, szintén bizonyos többlet-terhek vállalásával egybekötve, egyébként azonban nem elzárni a bekerülés útját. Ez a megoldás világosabb helyzetet teremtené a terület- és településfejlesztés számára is (nem helyettesítve természetesen a településfejlesztési koncepciók több szempontú megközelítését).

- Végül elképzelhető a jogi különbségtétel megszüntetése a városok és községek között. Erre is van példa – mindenre van! – a „világ” gyakorlatában. Persze a települések jellegére, településhálózati szerepkörére utaló útbaigazításra – amit jólrosszul a városi rang biztosított – ekkor is szükség lenne, ellenkező esetben például a városi szerepkörű intézmények nemkívánatos mértékben szóródhatnak.

Ennyit most a városjogról. (Ja, még egy megjegyzés: fura helyzet állt elő a nagyközségi és a városi rang megszerezhetőségének kritériumai terén. Az előbbi ugyanis 5 ezres lélekszám-küszöbhez van kötve. A városi rang elnyerésének ilyen feltétele nincs, s korábban a nagyközségi cím elnyerése sem volt lélekszámhatárhoz kötve. Így 1–2 ezer lakosú nagyközségből lehet város – 1. Visegrád, Zalakaros, Óriszentpéter, Pálháza, Gönc, Máriapócs, Badacsonytomaj, Répcelak, Villány stb. –, de ekkora községből nagyközség nem. Fura!)

Budapest, 2008. március 13.

Barátsággal:

Pál

(Beluszky Pál Visszavonuló)

Jegyzet

¹ Tudományterület, -ág, -ágazat, -alágazat, -szak? Sohase tudom, pedig annak idején, amikor az MTA felkérésére meg akartuk alkotni a NAGY RENDSZERTAN-t, egyes kollégáim szilvaszínű (kékszilvára gondolok, amikor még zöld) fejjel harcoltak egy-egy ilyen izé „besorolásának” mikéntjéről.